

הסיפור המוזר של אשת לוט: איך הופך אדם לנציב מלח?

במוצאי שבת אחד בחודש אלול לפני שנתיים, יצאתי מהרצאה במרכז שפירא (ישוב על יד קרית מלאכי) וניגשה אלי אישה מבוגרת להציג את עצמה: "אני יהודית ג'רפי". לקח לי שניה להיזכר ונדהמתי. זה היה כמו אגדה שיוצאת מהספרים ונעמדת מולי. כל כך הרבה פעמים סיפרתי את הסיפור הלא יאומן שלה והנה היא מתייצבת מלוא קומתה.

במשך¹ עשרות שנים עבדה יהודית כרוקחת בבית מרקחת על יד שכונת חב"ד בקרית מלאכי. פעם עמדו אנשים בתור ולפתע נכנסה אישה והתנצלה שהיא ממהרת ומבקשת לעקוף את כולם. "הבן החייל שלי, מקבל היום תעודת צל"ש על פעולה מיוחדת שעשה. מחבלת דקרה בחור מיישיבת "שבי חברון" והחייל שלי קפץ והוציא את הסכין מהגב שלו".

הרוקחת התערבה ושאלה מתי האירוע התרחש? שכן הבן שלה, חננאל ג'רפי, נדקר על ידי מחבלת בגבו וחיייל הציל אותו. התברר שהן תאומות גורל והחייל של האחת הציל את הבן של השנייה.

האישה הביטה ברוקחת ואמרה לה מילים מדהימות: "האמת היא שגם הבן שלי – החייל – הוא בן שלך. לפני עשרים שנה נכנסתי לבית המרקחת הזה וסיפרתי שאני בהיריון ועומדת לבצע הפלה. יש לי שלוש בנות ואני 'חוששת' שתצא שוב בת... את לא קיבלת את זה ועודדת אותי שלידת בת זה בסדר גמור, ואת מוכנה לאמץ אותה בבוא היום. הצעת לי לכתוב מכתב לרבי מליובאוויטש ולקבל את ברכתו ואכן קיבלתי תשובה שבה הרבי מעודד אותי להמשיך את ההיריון.

"בסופו של דבר, נולד בן, הוא גדל והתגייס, והבן הזה הוא זה שהציל עכשיו את הבן שלך".

הסיפור ממחיש את המסר, לפיו חסד וצדקה הם לא הוצאה, הם הכנסה. הדרך הכי טובה לפתוח שערים לעצמנו היא לפתוח שער לאדם אחר, זו השקעה ארוכת טווח שעומדת לנו לעדי עד.

כדי להבין איך זה עובד, הבה ננסה לפענח את אחת הסוגיות הפיקנטיות בספר בראשית, שלא זכו להרחבה במפרשים: חידת אשת לוט. מה העונש המחריד שלא היה כדוגמתו, בה אישה הופכת לנציב מלח? הרי הקב"ה בוחר את עונשיו בקפידה ואינו נוקם לשם הפגנת כוח ח"ו, ומה התגובה המבהילה בה אדם הופך לדומם וקופא על מקומו לנצח?

עוד קשה להבין, למה הפכה למלח ולא לפלפל שחור? במיוחד שהמלח הוא רכיב כל כך חשוב בחיים היהודיים, שעולה על הקורבן ועל כל שולחן, וכיצד הפך כאן לעונש מחריד?

גם צריך להבין את עצם הבעיה בכך שהביטה לאחור: מה היה כל כך מזעזע בכך שהתקשה להיפרד מנוף הולדתה ונמשכה להביט לעברה, עד שנענשה בתגובה אימה ונוראה כזו?

אלו שאלות מרתקות, משום שאשת לוט היא כמדומה האירוע היחיד מתקופת התורה, שיש אומרים שהוא ניצב חי וקיים עד היום. הגמרא אומרת ש"הרואה את אשת לוט, מברך ברוך דיין האמת", והיינו שמדובר בסמל ממשי שנותר קיים, והדבר המעניין הוא, שהחוקרים מציעים כל מיני רעיונות היכן ניצב הסלע הזה באזור סדום². ואף שאי אפשר לזהות אותו באופן ודאי ולכן איננו מברכים בראיית המקום, אבל עצם העובדה שחז"ל סברו כי המקום ניצב ואדם אמור לפגוש בו ולברך עליו – ואף החוקרים מעלים אפשרויות שונות – מעידים כי הסיפור נושא מסר נצחי חיוני, שמוכרחים לדון ולהתעמק בו.

אנו רוצים לפתח נקודה נפלאה: אשת לוט, ככלל אנשי סדום, ראתה בצדקה סוג של הוצאה בזבזנית שמחסלת את הממון. הלך הקב"ה והנציח את ההיפך, בכך שהיא הפכה למלח ומלח הוא תבלין שמשמר ומשביח את המאכל. בעוד שבפני עצמו הוא מלוח ומר, אבל בתוך המאכל הוא משביח ומעשיר. וכך בדיוק אמרו חז"ל: "מלח ממון – חסר". הרוצה לתבל את ממונו – ימלח אותו.

¹ <http://www.chabad.org.il/Magazines/Article.asp?ArticleID=15813&CategoryID=2458>

² חפשו ברשת לפי אשת לוט.

ב. נתחיל מההתחלה: סדום הייתה ארץ השפע והאפשרויות הבלתי מוגבלות. היא הייתה כוויית, נורבגיה או קליפורניה של ימיהם. ארץ מבורכת במרבצי טבע, מינרלים, מתכות וחקלאות, והאדמה שלה הצמיחה זהב ואבנים טובות שצמחו על העצים. אבל מצד שני, אנשי סדום הביטו ימינה ושמאלה וידעו שהם אי של ברכה בתוך אזור צחיח. מסביב שוכן הנגב שהוא יבש ממים ותושבי האזור סובלים מבצורות שמביאות לרעב, וגם ארץ כנען בכללה, לא התברכה באוצרות טבע.

הסדומאים היו מבוהלים שייגמר להם הכסף. הם חששו שאנשים זרים יבואו להתנחל ביניהם והם יצטרכו להתחלק עמם ברווחים. גרוע מכך, יבואו עניים לבקש צדקה ועניים באים כידוע בגלים ולכן עני אחד יגרור אחריו עוד רבים ולא יישאר להם כלום³.

הפתרון היה: לסגור את השערים. לחוקק את גזירות סדום הסוגרות את שערי העיר, אוסרות אפילו מעבר קצר לאורחים נוטים ללון, וקל וחומר שאסור באיסור חמור לפרנס עני שהגיע לעיר.

1. סנהדרין קט, א: אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה, שנאמר (איוב כח) 'מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו' ... אמרו וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרות זהב לו - למה לנו עוברי דרכים, שאין באים אלינו אלא לחסרנו ממנו? בואו ונשכח תורת רגל מארצנו.

כאן חשוב להדגיש כי **רוע גדול מתחיל ברוע קטן**. המשנה בפרקי אבות מחדדת כי ביסודו של דבר, אנשי סדום לא היו רעים. אחרי הכול, הקב"ה לא בורא רוע מחריד כזה, אלא הם היו רק אנוכיים וקמצנים, שאמרו אני אחיה לעצמי ואתה תחיה לעצמך. קפטיליסטים בגרסה הקיצונית, שלא חשו אחריות לשום דבר חוץ מעצמם. אלא שכטבעה של קיצוניות, היא הלכה והחמירה ואיבדה את הכיוון.

אבות ד, י: האומר שלי שלי ושלך שלך – הרי זו מידה בינונית, ויש אומרים: זו מידת סדום.

נשים לב: דעה ראשונה אומרת ש"שלי שלי ושלך שלך זו מידה בינונית", היינו מידה סבירה. ואחריה אומרת דעה שנייה, שזו מידת סדום! איך יכולות להיות דעות הפוכות במידה קיצונית? אומר הברטנורא: בתחילה היה זה "האומר שלי-שלי", זו הייתה מחשבה תמימה שאמרה 'אל תפריעו לי ואני לא אפריע לכם', אבל אנוכיות הופכת בהדרגה למידת סדום. האנוכיות והחמדנות כולאות את האדם בתאוות בצע והוא מאבד בהדרגה את הרגישות לזולת.

ברטנורא: 'שלי שלי ושלך שלך' – איני רוצה להנותך והלואי שלא תהנה אותי. 'יש אומרים זו מידת סדום' – קרוב הדבר לבוא לידי מידת סדום, שמתוך שהוא רגיל בכך, לא ירצה להנות את חברו.

הרב לאו בספרו על אבות, מביא עוד פירוש חד: בתחילה היה זה רק 'האומר שלי שלי', היה רק אחד שחשב כך. וכל עוד יש אחד שחי באנוכיות – זאת בעיה שלו. אבל בהמשך זה נהיה 'יש אומרים', כולם חשבו כך, זאת נהייתה הגישה השלטת, שהבעיות שלך הן רק שלך – וזאת כבר מידת סדום.

עכ"פ אנשי סדום נאלצו לשכלל את השיטות האכזריות שלהם. כאשר פועלים נגד דרך הטבע וכופים חוקים שהם מנוגדים לטבעו הטוב והרחום של האדם, נאלצים להפעיל יותר ויותר כוח כדי לקיים את החוקים. הגמרא מתארת את הדרכים בהן נקטו, כדי לשמר את החוקים המטורפים:

סנהדרין שם: הייתה לאנשי סדום מיטה שהיו מלינים עליה אורחים. כאשר היה האורח ארוך מהמיטה – מקצרים אותו, וכשהיה ארוך מהמיטה – מותחים אותו עד שאבריו מתפרקים. כאשר היה בא עני לסדום – היה נותן לו כל אחד מטבע שהיה כתוב עליו שם הנותן, ולחם לא היו מוכרים לו. כשהיה מת מרעב – היו נוטל כל אחד המטבע שנתן לו.

השיא הגיע באותה "צעקה" מחרידה שעלתה עד שערי שמים, כפי שרומזת התורה במילה "ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה":

³ הסדומאים חששו מתופעת 'הברונים השודדים', כינוי גנאי ליזמים שהשתלטו על אוצרות אמריקה אחרי מלחמת האזרחים וגזלו את אדמותיה מידי הילידים העניים, שלא היו יכולים להיאבק בעוצמה שלהם.

גמרא שם: נערה אחת הייתה מוציאה פת לעני בתוך הכד כשהייתה הולכת לשאוב מים. התגלה הדבר לבני סדום [כשראו שאותו עני מחזיק מעמד בעיר ולא מת מרעב]. מרחו אותה בדבש והניחו על חומת העיר הגבוהה ובאו הדבורים ועקצו אותה למוות.

צעקת הנערה עלתה השמימה והקב"ה החליט להחריב את העיר. יש רוע שצריך לעקר מהשורש. אבל לפני שסדום מושמדת, הייתה עוד משימה אחת: למלט את לוט ומשפחתו.

לוט נשא קרבת משפחה כפולה לאברהם: הוא היה אחיין וגיס שלו. הוא היה בן הין אחי אברהם, וגם אחיה של שרה, שהייתה בת הין. לוט היה כנראה טיפוס חלש והפכפך: מצד אחד הוא היה אחיינו של אברהם והושפע מהחינוך שלו (כפי שמסר נפשו בהמשך לארח את המלאכים). מצד שני, הוא עצמו היה אוהב כסף ואנוכי, ולכן לא שרד לצדו של אברהם. כשרועי הצאן שלו פרצו במריבה עם רועי אברהם על חלוקת הרכוש, הוא מחליט ללכת למקום אחר ובוחר בעיר שהתאימה לו.

מובא במפרשים כי אשתו הייתה בת סדום (ואולי זו הסיבה שאפשרו לו להיכנס לשם). הוא מטפס בסולם הדרגות והופך להיות השופט של סדום, בבחינת הבורר של המאפיה.

בכל זאת, הקב"ה אינו מצער את אברהם וזוכר ללוט זכות אבות. באמצע הלילה מגיעים המלאכים ומאיימים בו לאסוף את משפחתו ולעזוב את העיר לפני שמתרחש האסון. בנותיו וחתניו הנשואים אינם רוצים לעזוב את נוף מולדתם, ולוט יוצא לבריחה עם אשתו ושתי בנותיו הצעירות והרווקות. וכאן מצווה המלאך איסור שלא ידענו דוגמתו:

2. בראשית יט: ויתמהמה, ויחזקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו בחמלת ה' עליו ויצאו וינחלו מחוץ לעיר ... ויאמר המלט על נפשך, **אל תביט אחריו** ... המלט פן תספה ... וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים ... **ותבט אשתו מאחוריו ותהי נציב מלח**.

התורה מדגישה כי לוט מתמהמה לצאת, ואיך אפשר אחרת? כיצד להיפרד מעיר חייו, שממנה באה אשתו והוא עצמו שגשג בה? דיברנו בעבר על טעם השלשלת הנדיר כאן, שהוא מבטא את הסערה שהתחוללה בלבו של לוט: רצוא ושוב, ללכת ולא ללכת. ללכת אל הלא נודע או אולי כבר להישאר למות עם שכניו. אולם המלאך מתעלם מהרגשות ומצווה אותו להאיץ ואפילו שלא להביט לאחור. אשת לוט לא שולטת במשיכה שלה לנוף הולדתה וכן מביטה אחורה והיא הופכת לנציב מלח.

הגמרא מפרשת את הדברים כפשוטם, לפיהם היא הפכה מאדם לגוש דומם, שניצב עד היום. לאורך התלמוד יש שתי התייחסויות הלכתיות לבריאה המוזרה הזו של אדם שהפך לדומם.

ברכות נד, א: הרואה מעברות הים (מקום שעברו ישראל בקריעת ים סוף) ומעברות הירדן ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגביש במורד בית חורון (שהשליך ה' על האמוריים כשנלחמו עם יהושע), ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, **ואשתו של לוט**, וחומת יריחו שנבלעה במקומה - על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום ... הרואה אשתו של לוט מברך שתיים: עליה אומר דיין האמת, ועל לוט זוכר הצדיקים.

כאן מעניין להעיר, כאמור, כי בהשגחה פרטית מעניינת, נציב אשת לוט הוא היחיד מכל הניסים המוזכרים, שיש הטוענים כי יודעים היכן הוא נמצא. עוד דנה הגמרא במקום אחר, בגדרו של אותו נציב מלח: האם מדובר ב'אדם מלוח' ולכן הוא מטמא או בנציב מלח שאינו עוד בגדר אדם?

נדה ע, ב: שאלו אנשי אלכסנדריה לרבי יהושע בן חנניה: אשתו של לוט מהו שתטמא? אמר להם: מת מטמא ואין נציב מלח מטמא.

וכמובן, שום דבר לא ברור בסיפור הזה: ראשית, מה הבעיה להביט לאחור? שנית, למה מלח? איך הגיעה לכאן בכלל המלח? שלישית: מה הכוונה "ותבט אשתו מאחוריו" – מאחורי מי? היה צריך להיות כתוב 'ותבט אשתו מאחוריה', שהיא הביטה אחורי עצמה לכיוון העיר הנהפכת?

רש"י עונה בפשטות:

רש"י: 'אל תבט אחריו' – אתה הרשעת עמהם ובזכות אחרים אתה ניצול, אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול. 'ותבט אשתו מאחוריו' – של לוט. 'ותהי נציב מלח' – במלח חטאה. אמר לה: תני מעט מלח לאורחים הללו. אמרה לו: אף המנהג הרע הזה, אתה בא להנהיג במקום הזה?!

א. איסור ההבטה אחורה, נועד להזכיר ללוט ואשתו כי בעצם מקומם הוא מאחור ולא קדימה. ממידת הדין היה עליהם למות בתוך שאר אנשי העיר והם ניצלו רק בזכותו של אברהם. ולכן אין להם את הזכות לראות במות שכניהם. ב. ההבטה של האישה "מאחוריו", הייתה משום שהביטה מאחורי לוט. ג. היא נענשה במלח, משום שבהיותה סדומאית, לחמה באירוח המלאכים וסירבה לתת מלח לאוכל.

וכמובן, הכל צריך עוד עיון: א. כיצד ההבטה אחורה מצדיקה עונש מחריד כזה? ב. למה חשוב להדגיש שהיא הביטה מאחורי לוט ולא מאחורי עצמה? ג. ועיקר: הרי כשם שסירבה לתת לאורחים מלח, מן הסתם סירבה לתת שמן זית ופלפל שחור ולמה לא הפכה לתבלין אחר?

מפרשים אחרים אומרים, שההפיכה לנציב מלח הייתה חלק מהעונש של סדום, וכיון שהייתה חלק מאנשי סדום והביטה אחורה כביטוי לכך שהייתה מעדיפה להישאר עמם - לכן **נענשה בעונש העיר**. הנה כאן לא מזכירה התורה מלח, אבל בפרשת הקללות בספר דברים, מוסיף משה עוד כמה מילים:

דברים כט, כב: גפרית ומלח שרפה כל ארצה, לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב, כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך ה' באפו ובחמתו.

למדנו כי הפיכת סדום הייתה מעורבת במלח. ואכן המציאות עד ימינו היא שבאותו אזור, נוצר ים המלח. ההסבר הוא: או שירד מהשמים ענן מלח ביחד עם הגפרית, או שחום האש ששרף את סדום, אידה את המים ונשאר מהם רק המלח. כך או כך, המלח הרס את היבול ואוצרות הטבע וגרם לכך שסדום לא תצמח לעולם ותהפוך לארץ שממה. וכך אשת לוט נענשה בעצם בעונש כלל העיר.

רבי יוסף בכור שור: 'ותבט אשתו' – הייתה מבטת, מתאחרת, שלא הייתה ממחרת לילך, עד שנשארה מאחוריו והדביקתה הענן הנפשט ונפרש עליה מן הגפרית ומן המלח.

אולם, הדברים צריכים עוד ביאור: הרי התורה לא הזכירה כאן ירידת מלח בהפיכת העיר (ועשתה זאת רק בספר דברים) ואיך אפשר לומר, שאשת לוט הפכה למלח כחלק מעונש העיר?

התמיהה צצה עוד יותר, לאור החשיבות של המלח בחיינו היהודיים: בבית המקדש היו מקריבים מלח על כל קורבן, וכיון שהשולחן דומה למזבח, מצווה למלוח את הלחם במלח. הצמח צדק מביא⁴ שסגולתו של המלח ניכרת באותיותיו: **חלם, חמל, מחל**. המלה '**חלם**' מתייחסת לניקוד הנקרא שהוא הגבוה מכל הנקודות. המלח יש בו אפוא את סגולת ה**הגבהה והעליה למעלה**, שמעלה את הקרבן שיעלה לרצון. כשהקרבן עולה למעלה, הקב"ה '**חמל**' עלינו ו'**מחל**' על עוונותינו.

חכמי הקבלה מצווים לטבול את הפרוסה שלוש פעמים במלח, ומוסבר שהמילים 'לחם' ו'מלח' הן אותן אותיות ויש להן ערך מספרי זהה: 78. זהו 3 פעמים שם 'י-ה-ו-ה' (26) והטבילה של 'הלחם' ב'מלח' 3 פעמים קשורה לשלוש הפעמים שם הוי' שכלולים בתוך הלחם, כפי שכתוב 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי אם על כל מוצא פי ה' יחיה האדם'.

והתמיהה מתעצמת: איך כל הסגולות הנפלאות של החמלה והמחילה, הופכות להיות ארון הקבורה של אשת לוט? בינתיים לא מצאתי מקום בו מתייחס הרבי לשאלה זו, אבל ישנה המצאה מרהיבה בפירושו של הכלי יקר כאן, והיא מתאימה ביותר עם גישת החיים שהרבי תובע בריבוי מקומות.

ג. בין לוט ואשתו התחולל ויכוח ענק, שקורע את הלב של כל אחד מאיתנו בכל יום מחדש: האם צדקה היא הוצאה או הכנסה?

⁴ אור התורה ויקרא א/רל, לקוטי שיחות לט/266. ישר כח לאיש הרמז והסוד, הרב מענדי רייצס, שהאירני בכך.

הנה המלח כשלעצמו הוא מר וקשה, הוא לא נעים לאכילה. אבל כשמערבים אותו בתוך המאכל, הוא מתהפך והופך להיות מתנה משמים. הוא גם משמר את המזון לאורך זמן וגם מתבל שהופך את האוכל למשהו אחר לגמרי. לוט רוצה לתת למלאכים מלח וטוען כי גם הנתינה היא כזו: פעולת הנתינה כשלעצמה היא מרה, היא ממעיטה את הנכסים שלנו. ואולם כשמערבים את הנתינה בתוך כלל ההכנסות, היא מתהפכת והופכת להיות משמרת הממון ומתבל מדהים שפותח שערי שמים.

מנגד, אשתו חטפה את המלח מידו, משום שסברה שהנתינה אינה דומה למלח ואין בה את פלא המר למתוק. והאמת היא שאפשר להבין את טענתה: ההבדל המהותי בין הרגל חיובי לשלילי הוא, שהרגל שלילי מעניק תוצאות מידיות ואילו הרגל חיובי הוא רק השקעה לטווח ארוך שנושאת פירות בעתיד. לאכול פיצה מעניק הנאה מידית, ואילו לצאת להליכה מעניק תמורה בעוד חודשיים. וכך הצדקה: ההוצאה מורגשת מיד ואילו ההכנסה מהצדקה, תורגש רק בעוד זמן.

המענה של הקב"ה מגיע עם נציב המלח: הקב"ה הופך אותה למלח ומשאיר את הסמל קיים עד היום, וזאת כדי להזכיר את סוד המלח: הצדקה והנתינה היא תבלין נפלא שנותן פירות מדהימים. זאת לא הוצאה, אלא פתיחת שערי שמים. הנה דברי הכלי יקר, וכמובן דבריו מיוסדים על דברי הגמרא המפורסמים המרעידי את הלב:

3. כלי יקר יט,ז: 'ותהי נציב מלח' - כי ב'מלח ממון חסר' חטאה ובמלח נדונה. כתובות סו,א: רבן יוחנן בן זכאי היה רוכב על החמור ותלמידיו מהלכין אחריו. ראה נערה אחת מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים ... אמרה לו רבי פרנסני ... בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה: בתי, ממון של בית אביך היכן הלך? אמרה לו: רבי, ולא כך היו מושלים משל בירושלים 'מלח ממון - חסר?' ... אמר לתלמידיו, זכור אני כשחתמתי על כתובתה והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב ... בכה ואמר: אשריכם ישראל [שרואים השגחת הקב"ה עליהם], בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום, מוסרין ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה.

כיצד באמת הופכת ההוצאה להכנסה? איך מתבלת הצדקה את הממון? הסברנו בעבר: לתת צדקה זה להפוך את הקב"ה לשותף בעסק, זה להחזיר לו את מה שקיבלנו ממנו. בעומק יותר: צדקה היא להעביר לנצרכים את מה **שניתן עבורם מראש**. זה לא להוציא מהכיס סכום שמגיע לי, אלא להיפך: להיות בנקאי נאמן ולהעביר להם את מה שהופקד אצלי עבורם.

הקב"ה חותך חיים לכל חי, הוא מפרנס את כל ברואי עולם מקרני ראמים עד ביצי חגבים. אלא שהדרך בה מעביר את הכסף לעניים היא באמצעות העשירים. הוא כבר לא זורק מן מהשמים, אלא נותן יותר לכל אחד ואחת, כדי שיעבירו בשמו מעשר או חומש לנצרכים. ובאמת כשהקב"ה רואה שהעשיר מתפקד כבנקאי נאמן ומעביר הלאה את מי שקיבל – הקב"ה מגדיל את הכנסותיו כדי שיוכל להעביר יותר. לאידך, אם ח"ו מעכב העשיר את הכנסותיו בידו – הוא מועל בשליחותו וח"ו ממעיט את החשק של הקב"ה לראות בו שותף.

כך דורש האור החיים את הפסוק: "אם כסף תלווה את עמי? את העני עמך". כלומר: אם אדם רואה שנשאר לו כסף ושוקל להלוותו לבני עמו, עליו לדעת ש"את העני עמך". זה כסף **ששייך לעני**, שרק נמצא "עמך", חונה אצלך בהפקדה זמנית. כך שהעשיר לא עושה טובה לאף אחד, אלא ממלא את חלקו, ואדרבה, בונה אמון עם הקב"ה שיפקיד בידו עוד ועוד כספים.

בהערה הובא משל מפורסם⁵.

⁵ בעל חנות בגדים ברחוב אלנבי בתל אביב, הקפיד על מתן מעשר. בכל סוף חודש היה ממהר בעצמו ומעביר את כספי המעשר לנזקקים. הוא ראה ברכה וקנה גם את החנות הסמוכה וגם את זו שלידה, ואחר כך את החברה שמייצרת את החליפות ואת החברה שמייבאת את חליפות היוקרה מאיטליה וכל הזמן הקפיד על המעשר. אולם במשך הזמן הוא התעשר בממדים אדירים והפך לטייקון, ואז כספי המעשר החלו לעמוד על שש ושבוע אפסים והיה קשה לו לוותר. הוא החל לבצע 'תכנוני מעשר' במטרה להוריד את הסכום.

עד"ז מבאר הרבי נקודה חודרת ללב: הזכרנו קודם את המשנה שדנה בארבע גישות למושג הצדקה:

אבות שם: ארבע מידות באדם ... האומר שלי שלך ושליך שלך – חסיד. שלך שלי ושלי שלי – רשע."

וכמובן, אי אפשר להבין את האפשרות האחרונה: "האומר שלי שלי ושליך שלי רשע": מה פתאום מביאה המשנה כאפשרות נורמטיבית את החשיבה המושחתת הזו? איך אפשר להציג ברצף אחד את החסיד, הסוציאליסט, הקפיטליסט וגם את אחאב המלך שנוהג בשיטת "הרצחת וגם ירשת?!" וגוזל את אוצרות המדינה לטובת חשבון בנק סודי בשווייץ?

הרי הרמב"ם כותב בהקדמתו לאבות כי פרקי אבות הם "מילי דחסידותא", הם דברי חסידות להשגת חיים עילאיים של אכפתיות וכבוד הדדי וכי מתאים להציג כאן רודן טוטליטרי חסר גבולות?!

אלא המשנה מדייקת בלשונה: **"האומר שלי שלי ושליך שלי"**. מדובר רק על אדם שאומר ותוהה לעצמו הרהורים מהסוג הזה. הוא לא נוגע חלילה באגורה שלא שייכת לו, אלא באדם טוב שפותח כיסו לעניים, אבל קשה לו עם הנתינה. הוא היה מעדיף שהגבאי יאבד את מספר הטלפון ביום המגבית. הוא חושב: "שלי שלי ושליך שלי", הוא מהרהר בצער שהצדקה הייתה יכולה לשמש את הילדים שלו. ובמבט עדין של חסיד, זאת כביכול רשעות. כיון שהכסף של הצדקה לא שייך לעשיר, אלא ניתן לו מלכתחילה כפיקדון כדי להעביר אותו לעני.

מנגד, ברוח הזו ממשיך ומבאר הרבי את הפיסקה שלפניה: "שלי שלך ושליך שלך – חסיד". כמובן הפיסקה הזו קשה להבנה לכיוון השני: וכי מדובר בשוטה שנותן כל הכנסותיו לעניים?! וממה יחיו בני ביתו? והרי אמרו חז"ל 'אל יבזבז יותר מחומש'.

אלא הכוונה זהה: **"האומר שלי שלך"**. לא מדובר באדם שנותן מה שיש לו, אלא מעניק לעני את ההרגשה שמגיע לו הכול. נאמר זאת כך: **אם הראשון נותן כסף אבל לא נותן כבוד, החסיד נותן כבוד אף שאין לו אפשרות לתת כסף**. ולפעמים זה חשוב יותר. כך אומרים חז"ל (בבא בתרא ט,ב): "הנותן צדקה לעני מתברך בשש ברכות, אבל המפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות".

הרבי, ביאורים לפרקי אבות א/278: 'האומר שלך שלי רשע' הוא אדם כזה שמפזר צדקה לעניים ביד רחבה, אבל בשעת הנתינה אומר ורומז לעני ש'שליך שלי' והנתינה היא רק מנדבת לבו הטוב. ומשמיענו התנא שבקנה המידה של 'מילי דחסידותא' הוי רשע. לאידך, 'האומר שלי שלך חסיד' הוא זה שרוצה לתת צדקה ביד רחבה, אך אין לו, ולכן משתדל לפייס את העני בדברים עכ"פ, ש'שלי שלך'. ומלמדנו התנא שבאמירתו גרידא הוי חסיד.

נותרו השאלות האחרונות: מהו איסור ההבטה אחורה? ולמה אשת לוט הביטה "לאחוריו" של לוט?

ממשיך הכלי יקר בנקודה מהותית: רוצה התורה ללמד שאשת לוט לא עזבה את המידות המושחתות של סדום. היא יצאה מסדום, אבל סדום לא יצאה ממנה. מצד אחד, היא בורחת מסדום הגיאוגרפית, אבל מצד שני, היא חרדה מה יהיה אחרי לוט? מי יפרנס אותה אחרי מותו שהרי הם נשארים לבדם? כך שבאותה שעה שרואה את המראה המחריד של סדום הנהפכת באשמת אי מתן צדקה, היא ממשיכה לדאוג ולחשוש על עצמה, מאיפה תגבה את כתובתה?

חלף הזמן וגלגל חוזר בעולם. הוא עשה כמה טעויות עסקיות קשות ואיבד חלק גדול מרכושו. הוא הלך להתייעץ עם הרב שלו להבין מה קרה. הרב אמר ככה: "הקב"ה צריך לפרנס את העניים, לכן הוא מחפש בנקאים טובים כדי שיהיו שלוחיו לפרנס את הנזקקים. הקב"ה זיהה אותך כבנקאי מעולה ואכן הגדיל והגדיל את ההצלחה שלך, כדי שתעביר הלאה בשמו את המעשר למי שצריך. ואולם בזמן האחרון החלת למעול באמון שלו ולכן הוא מצא בנקאים אחרים, יותר ישרים ממך..."

במילים אחרות ובעומק יותר: איסור ההבטה אחורה מלמד, **שלעבור מקום לא פותר את הבעיה**. לעתים עובר אדם משבר ומחליט להחליף מקום, לעזוב חברים או סביבה, וכאן מלמדת התורה שלעבור מקום עוד לא פותר את הבעיה, כמו שלהחליף בגד לא הופך את הראש.

צריך להפסיק להביט אחורה, כלומר, לשנות את הראש ולהתנתק מהגישות השליליות שאפיינו את התקופה הקודמת. לייצר ראש חדש שאינו קמצן ואינו אנוכי ואינו קנאי, ותמורת זאת מרים ראש לשמים ומבין שהפרנסה היא מלמעלה ובמילא העשירות מחייבת לחלוק אותה עם אחרים.

נסיים בתובנה יפה למעשה, ששמעתי מהרב אלי וולף⁶: ההשוואה בין צדקה למלח, מייצרת מסקנה מעשית מעניינת: **המעלה של נתינות קטנות רבות על נתינה אחת גדולה**.

אגרות קודש יז קיז: בנוגע לעניני פרנסה ביחוד, ידועה עצת חז"ל 'מלח ממון חסר', זאת אומרת שעליו להרבות בצדקה ולחלק את הצדקה **ברבות פעמים**. **שם עמוד רפט:** במה שכותב אודות מצב הפרנסה הדחוק של אביו שי', בודאי יש לו כמה מכירים וידידים במקום דירתו וייתעץ עמהם איזה ענין של פרנסה מתאים במצב דעתה, אלא שביחד עם זה יעשה ענינים המוסיפים בהצלחת ה' יתברך וברכתו, וכוונתי על עצת חז"ל 'מלח ממון חסר', להרבות בצדקה **ולחלק את הסכום בפעמים רבות**.

אולי יש לומר שזה חלק ממשמעות המשל: מלח מתבל את האוכל כשבזקים ממנו מעט בסלט, מעט בדגים, מעט במרק וכן הלאה. **מלח עובד כשפזרים אותו ולא כשמרכיזים אותו**. וכך הצדקה פועלת יותר כשפזרים אותה ולא כשמרכיזים אותה. הובטחנו 'גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה', ופיזור הנתינה שלנו יביא לקיבוץ נדחי ישראל וגאולה שלמה בקרוב ממש.

**כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל**

**ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**

⁶ הרב וולף הפנה אותי לכל דבריו של הכלי יקר, והתודה העמוקה נתונה לו.